

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת משפטים תש"פ¹

להבין ולהרגיש את השני

מספרים על הג"ר אליהו חיים מייזל זצ"ל, רבקה של לודו', שדפק פעם על דלת ביתו של עשיר אחד כליל חורף קר, כדי לבקש ממנו תרומה עבור עצי הסקה לעניים. כשפתח העשיר את הדלת והזמין את הרב להכנס, התעלם הרב מן ההזמנה, והתחיל לשוחח עם העשיר כשהוא נשאר לעמוד בפתח הבית והדלת פתוחה: מה שלומך? מה שלום הגברת? מה שלום הילדים? איך המסחר? איך הבריאות?... העשיר רועד מקור, ורבי אליהו חיים ממשיך לשוחח עם העשיר בפתח הבית, ואינו נכנס. לבסוף אזור העשיר אומץ, ואמר לרב: מדוע עומד כבוד הרב בקור? יכנס פנימה, ושם אענה לו על כל שאלותיו. אמר לו רבי אליהו חיים: "בנוגע למגבית עבור עצי הסקה לעניים אני בא, ולכן העמדתך בקור, כדי שתחוש מעט את הקור הנורא, שהוא מנת חלקם של העניים שאין ידם משגת לקנות לעצמם עצים להסקה". כל זמן שלעשיר חם והוא אינו מרגיש את הקור על בשרו, הוא אינו מבין עד כמה זקוקים העניים להסקה, ועלול לתרום עבורם סכום זעום בלבד. לעומת זאת, אם ירגיש את הקור חודר אל עצמותיו, אפשר שיחם לבבו לתרום סכום כסף גדול יותר. הרגשת צרתו של העני עשויה לשנות את היחס אליו לטובה, יותר מידיעת צרתו בלא להרגיש אותה.

להרגיש את השני

יש עוד דברים דומים לזה בפרשתנו. התורה אומרת: "אם כסף תלוה את עמי, את העני ע"פך, לא תהיה לו קנשה" (שמות כב, כד). מה פירוש "את העני ע"פך"? למה לא נאמר סתם "את העני"? - מסביר רש"י, "הוי מסתכל בעצמך כאילו אתה העני". כיצד היית רוצה שיתנהגו איתך אילו היית אתה עני?... כפי שהיית רוצה שיתנהגו איתך, כך תתנהג גם אתה עם העני שלפניך.

וכן מצינו ביחס לאיסור לחיצת הגר. התורה מצוה בהמשך הפרשה: "וגר לא תלחץ, ואתם ידעתם את נפש הגר, כי גרים הייתם בארץ מצרים" (שמות כג, ט). הרי אתם בעצמכם הייתם גרים במצרים, ויודעים אתם כיצד מרגיש הגר, וא"כ מבינים אתם היטב מדוע מצוה אני אתכם שלא ללחץ את הגר.

מיד אחר כך ממשיכה התורה ואומרת: "וְיָשֶׁשׁ שָׁנִים תִּזְכֹּר אֶת אֲרֻכְךָ, וְאִסְפַּתְּ אֶת תְּבוּאָתָהּ. וְהִשְׁבִּיעַת תְּשֻׁמְטָנָה וְנִשְׁטַפְתָּהּ, וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עַמְּךָ, וְיִתְּרָם תֹּאכַל חֵיט הַשְּׂדֵה" (שם כג, י-יא). מה הקשר בין מצנת שמיטה לאיסור של "וגר לא תלחץ"? ואם כבר הובאה כאן מצות שמיטה, למה נזכר כאן רק דין הפקרת הפירות - "וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עַמְּךָ, וְיִתְּרָם תֹּאכַל חֵיט הַשְּׂדֵה"? למה לא נזכרו גם שאר דיני השמיטה - איסור מלאכת הקרקע, ושמיטת כספים?

מדוע נצטוו ישראל על שילוח עבדים לפני מצוות

אחרות?

מיד לאחר מתן תורה - עליו קראנו בסוף הפרשה הקודמת - מצוה התורה בפרשתנו: "כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי, שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד, וּבִשְׁבַעַת יֵצֵא לְחֻפְשֵׁי חָנֹם" (שם כא, ב). מצנת שחרור עבד עברי².

שאל חותני, הג"ר חיים זאב פינקל זצ"ל: מדוע דוקא מצוה זו היא המצוה הראשונה שמלמד הקב"ה את ישראל, לפני כל שאר משפטי הממונות? הרי עבד עברי אינו נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג (גיטין סה, א), והיובל התחיל לנהוג רק לאחר ארבעים שנה שהלכו במדבר, ועוד ארבע עשרה שנה של כיבוש וחילוק הארץ (עי' ערכין יב, ב ורמב"ם הלכ' שמיטה ויובל פ"י ה"ב), שאז התחיל מנין שנות היובל. הרי שיעברו עוד חמישים וארבע שנים עד שיהיה בכלל עבד עברי. אמנם ישראל לא ידעו במתן תורה שישוהו במדבר ארבעים שנה, סברו שיכנסו לא"י בקרוב - וכך באמת היה קורה אלמלא שחטאו במרגלים - אבל הקב"ה הרי ידע מה שעתיד לקרות, ובכל זאת הוא מצוה אותם כבר עכשיו על עבד עברי. לשם מה? למה זה דחוף?

ועוד שאלה: לדעת הירושלמי, לא לאחר מתן תורה נצטוו ישראל בפרשה זו, אלא עוד במצרים נצטוו עליה. התורה הרי אומרת: "וַיִּדְבַר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אַהֲרֹן, וַיֵּצֵאוּ אֶל כְּנִי יִשְׂרָאֵל וְאֶל פְּרַעֲזָה מִלֶּךְ מִצְרָיִם" (שמות ו, יג). אומרים חז"ל: על מה צָוּם? - על פרשת שילוח עבדים. שכמו שצויה ה' את פרעה על שחרור עבדים, כך צויה את ישראל על שחרור עבדים (יר' ר"ה פ"ג ה"ה).

ונשאלת שוב אותה השאלה, וביתר תוקף: הרי כרגע, במצרים, אין לאיש מבני ישראל עבד. הם עצמם עוד עבדים למצרים! מה אם כן הדחיפות הזו, לצוות אותם כבר עתה על שחרור עבדים שאין להם, ולא יהיו להם עד שיגיעו לארץ ישראל? פרשת "כִּי יִגַּף שׂוֹר אִישׁ אֶת שׂוֹר רֵעֵהוּ" (שמות כא, לה), למשל, יכולה להיות מעשית הרבה יותר מוקדם מאשר פרשת עבד עברי.

התשובה לשאלות אלו היא, שרצה הקב"ה לצוות את ישראל במצוה זו בעודם נמצאים תחת הרושם הקשה של שעבוד מצרים, ומרגישים היטב מהי עבדות. כך יבינו טוב יותר, מדוע מצוה אותם התורה לתת יחס הגון לעבד, להתנהג אליו פראוי בשנות עבדותו, ובסיומן - להוציאו לחפשי ללא שום עיכוב. אמנם גם אם הקב"ה יצוה אותם על שילוח עבדים לאחר זמן רב מיציאת מצרים הם ישמעו לו, אבל כשגם הָרַגַּשׁ משתתף עם השכל בהכנת הדברים, הדברים מתקבלים אחרת. לכן מצוה אותם הקב"ה על ענין זה כבר עכשיו, כשהרגשת קושי העבדות עוד חזקה אצלם.³ כך הסביר חותני זצ"ל.

ששכל עקום נברא בשביל להשתמש בו לדון לכף זכות⁵. לפעמים צריך לעקם מאד את השכל כדי למצוא צד זכות, אשר אינו מתגלה ע"י שימוש ב"שכל הישר". צריך להשתמש גם בסברות עקומות, העיקר למצוא לחבירו צד זכות⁶. כמובן, כשדיין יושב בדין, אין לו להשתמש בסברות עקומות. אבל מי שאינו דיין, ואינו יושב בדין, רק צריך לשקול איך להביט על השני וכיצד להעריכו - תמיד יש למצוא כף זכות עד כמה שניתן. לרדת לנפשו, לדון אותו לכף זכות.

הגמרא מביאה על מר בר רב אשי שאמר, שהוא פסול לדון תלמידי חכמים בדין תורה. למה? כי כל תלמיד חכם חביב עליו כגופו, ואין אדם רואה חובה לעצמו (שבת קט, א). תמיד הוא יחפש לו צד זכות, ואם הצד השני אינו תלמיד חכם הוא לא יוכל לשפוט בצדק. תמיד הוא יטה לצד התלמיד חכם.

חשבתי, מה העצה לזה? מה הדיין צריך לעשות? לאהוב את שני הצדדים כגופו! אוהב את זה ומחפש לו צד זכות, אבל אוהב גם את השני ומחפש לו צד זכות. משתדל לרדת לנפש האדם, לחיות את האדם. זו הדרך לקיים "ואהבת לרעך כמוך".

אולי בגלל זה הסמיכה התורה את פרשת משפטים לפסוק "וְלֹא תַעֲלֶה בְּמַעְלֵת עַל מִזְבְּחִי" (שמות כ, כב) שבסוף הפרשה הקודמת. חז"ל כבר נדרשו לסמיכות זו ואמרו, "מנין לדיין שלא יפסע על ראשי עם קודש, שנאמר לא תעלה במעלות, וסמיך ליה ואלה המשפטים" (סנהדרין ז, ב). רש"י פירש: שלא יפסע על ראשי עם קדש - שכשהיה החכם דורש, היה הציבור יושב לארץ, ואם מפסיע החכם ביניהן לילך ולישב במקומו, נראה כמפסיע על ראשן, ויש בזה פגיעה בכבוד הציבור. וסמיך ליה ואלה המשפטים - כלומר, אף לשופטים אני מזהיר. כך מסביר רש"י, וזהו הביאור הפשוט. אבל יתכן שרמוז כאן עוד דבר. יתכן שנרמז כאן, שלא יהא הרב או הדיין מביט בגסות הדעת על המון העם ומבטלם בלבו, שלא יוקירם ולא יכבדם. כל זה כלול בלשון המליצה "פוסע על ראשי עם קודש". הדיין צריך שלא לעלות במעלות, לא לראות את עצמו מעל מדרגתו של הנידון, אלא להשוות את עצמו לנידונים. כך יוכל יותר טוב לרדת לדעתם, להבין את הלך רוחם, וללמד עליהם זכות.

השיחה נערכה לפי שטחיות הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

נראה שכוונת התורה היא לרמוז ולומר כך: את הרגשתו של הגר הרי אתם מכירים היטב, "פִּי גֵרִים הָיִתְּם בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם". אבל מה עם האביון? איך תדעו כיצד מרגיש האביון? העצה לזה היא - "שֵׁשׁ שָׁנִים תִּזְרַע אֶת אֲרָצְךָ, וְאִסַּפְתָּ אֶת תְּבוּאָתָהּ. וְהִשְׁבִּיעַתָּ תְּשֻׁמְטָהּ וְנִטְשָׁתָהּ, וְאָכְלוּ אֲבִינֵי עַמְּךָ, וַיִּתְרֹם". "וַיִּתְרֹם", דרשו חז"ל, הם יתר היהודים שאינם "אֲבִינֵי עַמְּךָ". כלומר, העשירים (ירו' שביעית פ"ט ה"ו). כולם שווים בשנת שביעית. אין הבדל בין אביונים לעשירים. כולם יחד יורדים ולוקטים פירות מן השדה כאביונים. כך תלמדו להרגיש גם את נפש האביון, לא רק את נפש הגר. כך נראה לבאר את סמיכות הדברים.

ענין זה, להרגיש את השני, אפשר שכלול במצות "ואהבת לרעך כמוך". שתשתדל להרגיש את רעך כמוך, לרדת לנפשו של הזולת, להרגיש כאילו שזה אתה בעצמך. כשמרגישים את נפש הזולת, יותר מבינים מה מעיק עליו, ויותר משתדלים לעזור לו ולתמוך בו. זהו ענין גדול, להרגיש את הזולת ובהתאם לזה להתנהג עמו, כמו שאמר הלל: "דעלך סני לחברך לא תעביד - זו היא כל התורה כולה" (שבת לא, א). תמיד לראות, איך היית רוצה שינהגו איתך, אילו אתה היית במצבו של חברך. כמו שהיית רוצה שינהגו איתך, כך תנהג עם חברך. זאת לא אומרת שאם אינך אוהב עגבניות אסור לך לתת לחברך סלט עגבניות. אבל אם אתה לא אוהב שיתנו לך מה שאינך אוהב, אל תתן לשני מה שהוא אינו אוהב. זהו "ואהבת לרעך כמוך".

לימוד זכות - אפילו בסברות עקומות

אדם צריך להשתדל להבין את נפש השני, לרדת לתוך מחשבתו עד כמה שיכול. "הוי דן את כל האדם לכף זכות" (אבות פ"א מ"ו). הרבה יותר קל לעשות זאת אם מקיימים "ואהבת לרעך כמוך". את עצמך הרי היית דן לזכות די בקלות. כל שמץ של צד זכות היית כבר מוצא. אז כך תעשה גם עם חברך. אם תרגיש את חברך כמו את עצמך, גם אותו תצליח לדון לכף זכות בקלות, למה היתה לו סברה לעשות כך, ולמה היתה לו סברה לעשות כך, איזה צד היתר אפשר למצוא לזה.

כך בין אדם לחבירו, וכך גם בין איש לאשתו. צריך להשתדל מאד שהבעל יבין את נפש האשה, והאשה תבין את נפש הבעל, וכך יחיו חיים טובים ומאושרים. זה כלל גדול בהנהגת האדם, לדעת להבין את נפש הזולת. אחד מגדולי ישראל שאל, הרי אין דבר בעולם שנברא לבטלה⁴. כל דבר מוכרח שתהיה לו איזו תועלת ותכלית שלשמה הוא נברא. ממילא קשה, בשביל מה ברא הקב"ה שכל עקום? איזו תועלת אפשר להפיק משכל עקום? ויתרין,

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בענין זה בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' קי"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם].

הקשר שציין אליו הרב שליט"א בפרשת משפטים: "וְאֵלֶּה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשְׁמֹר לְפָנֶיךָ" (שמות כא, א) ↔ "מִי בַעַל דְּבָרִים יִגַּשׂ אֲלֵהֶם" (שם כד, יד), בעל דברים - מי שיש לו דין (רש"י שם).

קשר נוסף: "נֹאֲלָה הַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר תִּשִּׁים לְפָנֶיהֶם" (שם כא, א) ⇔ "וְנֹאֲתָנָה לְךָ אֶת לַחַת הָאֶבֶן וְהַתּוֹרָה וְהַמִּצְוָה אֲשֶׁר כָּתַבְתִּי לְהוֹרֹתָם" (שם כד, יב).

קשר נוסף: "שֵׁשׁ שָׁנִים יַעֲבֹד, וּבִשְׁבַעַת יָצָא" (שם כא, ב) ⇔ "וַיִּכְסְהוּ הָעֵנָן שְׁשַׁת יָמִים, וַיִּקְרָא אֶל מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי" (שם כד, טז).
 קשר נוסף: "אִם בְּגִפּוֹ יָבֵא בְּגִפּוֹ יָצָא" (שם כא, ג) ⇔ "וַיִּקַּם מֹשֶׁה וַיהוָה שָׁעַ מִשְׁרָתוֹ, וַיַּעַל מֹשֶׁה אֶל הַר הָאֱלֹהִים" (שם כד, יג), "הִי הַתְּלִמִּיד מְלוּה לְרַב עַד מְקוֹם הַגְּבֻלַת תְּחוּמֵי הַהָר... וּמִשָּׁם וַיַּעַל מֹשֶׁה לְבָרוֹ אֶל הַר הָאֱלֹהִים" (רש"י).

קשר נוסף: "וַיִּרְצַע אֲדֹנָיו אֶת אֲזִנּוֹ בַּמֶּרְצָע" (שם כא, ו), "אֲזִין שִׁמְעָה עַל הַר סִינַי... וְהַלֵּךְ וּגְנַב..." (רש"י) [אי החשבה מספיקה של התגלות ה' בסנין] ⇔ "וַיִּחַזְזוּ אֶת הָאֱלֹקִים וַיִּאֲכְלוּ וַיִּשְׁתּוּ" (שם כד, יא), "הֵיוּ מִסְתַּכְּלִין בּוֹ בְּלֵב גַּס, מִתּוֹךְ אֲכִילָה וְשִׁתִּיה" (רש"י) [כנ"ל].

2. אמנם מצוה זו איננה המצוה הראשונה שנאמרה לישראל לאחר מתן תורה, שהרי קדמו לה המצוות שנאמרו בסוף פרשת יתרו - "לא תַעֲשֶׂוּן אִתִּי אֱלֹהִי כִּסֵּף וְאֱלֹהֵי זָהָב... מִזְבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִּי" וכו' (שם כ, יט-כג) - אך מ"מ מבואר ברמב"ן, שפרשת משפטים נאמרה למשה בו' בסיון, מיד לאחר מתן תורה, ומשה מסרה לישראל בו' ביום, קודם שעלה להר סיני בו' בסיון ונתעכב שם ארבעים יום (רמב"ן שם כד, א).

3. ועי' רמב"ן (שמות כא, ב) שיישב קושיא זו באופן אחר; (והוא, שיש במצוה זו המשך מסויים ויחס לעשרת הדברות, ע"ש).

4. כפי האגדה הידועה על דוד המלך, שלא הבין למה נברא העכביש ומה תועלת יש בו, עד שהראה לו הקב"ה שיש בו תועלת, כשנחבא דוד במערה מפני שאול המלך, שלח הקב"ה עכביש שארג קורים על פי המערה וסגר אותה בקורי עכביש. בא שאול וראה קורים ארוגים על פי המערה, ואמר: בודאי לא נכנס אדם הנה, שאם נכנס היה קורע את הקורים לקרעים, והלך ולא נכנס לשם. [ונרמזה אגדה זו בתרגום על הפסוק "אֶקְרָא לְאֱלֹהִים עֲלִיזָן, לְאֵל גִּמְרַ עֲלִי" (תהלים נז, ג), שתרגם שם יונתן: "אֶצְלִי קִדְּם אֱלֹהֵי עֵלָה תְּקִיפָא, דִּי פְקִיד לַעֲכוּבִיתָא דִּיגְמַר בַּאֲסַפְלִידָא עֵזְלָא אַמְטוּלְתִּי". עכוביתא - עכביש. אספלידא - מערה (עי' תוס' ב"ב ז, א ד"ה אספלידא). עזלא - מְטָה (עי' אונקלוס שמות לה, כה). אמטולתי - עבורי].

5. כמבואר בכמה מעשים בגמרא (שבת קכז, ב) שתלו בסברות רחוקות בשביל לדון לכף זכות. [יש מייחסים שאלה ותשובה זו לבעש"ט, יש מייחסים לאדמו"ר מקוצק זצ"ל, יש מייחסים להג"ר חיים עוזר זצ"ל, יש המייחסים לסבא מקלם זצ"ל, ויש המייחסים לאחרים].

6. והטעם שיש להשתמש אף בסברא עקומה כדי לדון לכף זכות, כי נגיעות האדם מטות דעותיו לחובה, ובאמת יש סברא גדולה לצד זכות, שהרי סתם יהודי כשר רוב מחשבותיו וכוונותיו לטובה. ולכן יש לו להשתמש בכח של "שכל עקום" כדי לבוא אל האמת, ורק אם ירשה לשכלו להיות "עקום" לחשוב כל מיני אמתלאות לזכות, יהיה קרוב אל האמת.